

Sorsparadoxonok

Apokrif feljegyzéstöredékek

Küldöm, ki érti

„Az igazság erőt ad” – olvasom az Andrzej Wajdával készült beszélgetés élén. A szóban forgó igazság pedig a katyni erdőben lemészárolt huszonnégyezer lengyel katonatiszt igazsága, amellyel legújabb filmjében Wajda szembesíti nézőit, elsősorban természetesen lengyel nézőit, mert ő – ahogy vallomásaiban írja – sosem a külföldnek, az Oscar-díj bizottságának, hanem mindig a lengyeleknek készíti filmjeit, mert csak a lengyel közönséget ismeri.

A megismert igazság erőt ad, a mégoly fájdalmas igazság is eggyé forraszt, összetart, összeköt. A közös fájdalom, a közös örömnél is erősebb kapocs. Az öröm a múltban gyökeredzik, a fájdalom viszont a vigasz és a „soha többet” indulatában a jövő felé nyit kaput.

Hogy mi történt a lengyel lelkekben, jelzi az az áhítatos csend, amely a bemutató utolsó képkockáit követte, és az, ahogy a közönség a döbrent csendet nem tapssal törte meg, hanem hangosan imádkozni kezdett. Az elhunytak és a saját lelkük üdvéért. A jövőjükért.

* * *

Minden erről szól: a jövőről és (ami ettől elválaszthatatlan) lelkünk üdvösségéről. Ti-ti-ti tá-tá-tá ti-ti-ti. S. O. S. Mentsétek meg lelkeinket.

Már ettől is ódzkodunk, ezt sem merjük vállalni. Ki mer itt a lélekről beszélni. Hogy lehet megmenteni azt, ami vagy *Aki* nem is létezik. Az *igenen* és a *nemen* múlik minden. Ez mindennek a kezdete és a vége. A megsemmisülés és egyben a beteljesedés. Ezen áll (helyesebben *él*) és bukik. E nélkül kihull az értelem a szóból, s marad az üres, értelmetlen hüvely. A kegyes vagy kegyetlen locsogás.

* * *

Mi történt velünk?

A történelembe vetett ember állandó és ismétlődő kérdése. A kérdésbe rejtett vád egyértelmű. Valami olyanféle eseménysornak lettünk elszenvedői, amit nem mi akartunk, aminek nem voltunk cselekvő résztvevői, ami csupán megtörtént velünk. Amiért a felelősséget sem vállaljuk, ha felelősségről ebben a vállalásban egyáltalán szó eshet. Hogy az igazság és a méltányosság nevében némi korrekciós igény is meghúzódik a kérdés alján, kétségtelen. Azt sem lehet tagadni, hogy ez az igény – mivel a történelemre, a megtörténtre vonatkozik – lényegét tekintve történelemellenes, mondhatnám kortévesztő, kortagadó. Mint ahogy egész életünk

sem más – élünk a X. században vagy akár a XXI-ben –, mint merő hadakozás a történelemmel. Az ember – tudomásul kell vennünk – két lábon járó anakronizmus. Ez felmentést is adhatna, de mindenképpen arra kötelez, hogy bepillantsunk és rendet rakjunk abban a Valamiben, amit előbb léleknek neveztem.

* * *

Mindent tudunk, és semmit sem ismerünk. Mindent látunk, és semmit sem értünk.

„Ha a lelkeket megülő pernyét nem fújja el egy kijózanító, önmagunkra eszméltető szélvihar..., akkor további történetünk nem lesz más, mint hosszúra nyújtott halotti szertartás” – olvasom szégyenkezve. Ebből a kábulatból kellene feleszmélnünk, mert különben elveszünk. De hol van a mi Katynunk? Hol van a mi egyetemes igazságunk, a mi lelkeket felrázó tragédiánk? Amely nem Tiborc új keletű, mindig időszerű panaszában önti elénk és a világ elé keserveit, hanem keménnyé tesz, amelyről visszapat-tan minden vád és unos-untig szajkózott számonkérés. Amely erőt ad, amely maga is vád, számonkérés, öntudatos dac, ellenségeinket keserítő remény, de mindenekfölött és mindenekelőtt az igazság ereje és a jövő biztonsága.

* * *

A történelem szív működésének zavarait egyre határozottabban érezzük. Ahogy a szívdobogás életnyugtató lüktetése hirtelen felgyorsul, majd kihagyva néhány ütemet nekiszalad, s ahogy oxigénhiánnyal küszködve levegő után kapkod, a sípoló lélegzetvétel rémülettel tölti el azokat, akiknek van fülük a hallásra. Természetesen a *jobbakra* gondolok, ahogy a régi görögök mondták, az *arisztokratákra*, a szellem arisztokratáira, akik érzékenyséjükkel és etikai magatartásukkal kiválnak (a görög szó – *ariszteüein* – jelentése *kiválik, felülmúl*) a többiek közül. Ők képviselik azt a réteget, amelyre oda lehet figyelni, amely mintát szolgáltat, vagy legalábbis kellene, hogy mintául szolgáljon. E nélkül a réteg nélkül nincs társadalom. Legfeljebb a kaotikus viszonyok nem teszik lehetővé, hogy eredendő funkciójuk, a példaadás érvényesüljön. Az arisztokratikus államberendezkedés erre épül, s ha alaposan meggondoljuk, minden felelősen gondolkodó ember ösztönösen arisztokratikus. A diktatúra felől tekintve (a hetvenes és nyolcvanas éveinkre gondolok) egyetemes gyógyszernek hitt *demokrácia* – a saját bőrünkön megtapasztaltuk – csak a *demagógia* szalonképes megnevezése, s mi sem természetesebb, hogy a demokrácia védelmezői a méregdrága szivarok füstjébe burkolózva nem találnak ennél jobb, alkalmasabb formát saját demagógiájuk érvényesítésére. (Azt már csak zárójelben jegyzem meg, hogy a többségi elven nyugvó demokrácia a diktatúrák költőfészke. A nagy titokban lerakott lidérctojások az agyonkompromittált demokrácia bódító és butító melegében kelnek ki legbiztosabban.)

* * *

A magyarság írásos történelmének első, pusztulással fenyegető válságát a honfoglalást követő évszázadban (vagy évszázadokban) élte át és túl. Hogy ezt évszámokkal körülírni legalábbis végeérhetetlen viták provokálása nélkül szinte lehe-

tetlen, a lényegen nem változtat. Itt Európa közepén Vajk-István korát megelőzően a magyarság legendák ködébe burkoltan megpróbált magának kialakítani egy- fajta életformát, amelybe a kezdetleges földművelés mellett a zsoldos katonai szolgálatok (amelyet „kalandozások” címmel tartottak eddig nyilván) éppúgy beletartoztak, mint a kisebb-nagyobb haszonnal járó, „jövedelemkiegészítő” határ menti vagy éppen távolabbi vidékeket is érintő rajtaütések. Mindez a belső zavarokkal küszködő Európában nem tekinthető különlegességnek. Hogy miközben (zsoldos) szolgálataikat igénybe veszik, természetesen védekeznek is, mint ahogy nem is olyan régen – ebben az időben már a kereszténység felvételével megszelídített és letelepedett – vikingek meg-megújuló támadásai idején velük szemben is tették. Az új-vikingeknek, azaz a magyaroknak is egyre nehezebb a helyzetük.

Igaz, a földművelés nem idegen számukra, a kereszténységet is ismerik, de kultúrájuk alapja, a pogány istenhit. A társadalom egészét hagyománymegtartó ereje ehhez a csak nyomokban megmaradt hit- és hagyományvilághoz köti. A többség nyilván a hagyományhoz ragaszkodik, s ha annak idején a magyarság demokráciában élt volna, s akadt volna, aki népszavazást kezdeményez, nem kétséges, hogy Vajk-István pártja csúfos vereséget szenvedett volna. Szerencsére a demokrácia kísértete akkor tájt nem járta be Európát, egy elenyésző kisebbség, a jobbak, a szellemi arisztokrácia döntött a magyarság sorsáról. Ez a kisebbség idegenekkel is kiegészült, akik elismerve István szakrális dominanciáját, azonosulva a király szinte lehetetlent súroló döntéséhez – Árpád országa az új ezredétől „keresztény királyság” – csatlakoztak a magyar arisztokráciához. (Talán sokak számára érthetőbb és kevésbé sértő volna, ha az *elit* szóval élek, csak hogy ez a szó napjainkban elvesztette eredeti jelentését, s lassankint – sajnos joggal – súlyosan becsmérőlő jelzővé vált.)

A korabeli magyarság többsége számára István és arisztokratái döntése hihetetlen, elfogadhatatlan, különös és a valóságnak ellenmondó, egy szóval kifejezve *paradoxon* lehetett. Úgy is fogadták, s nyilván sokak feltették maguknak az anakronisztikus kérdést: *Mi történt velünk?* Mai gondolkozásunkat ráborítva az akkori világra, bizonyára többen úgy érezték, hogy Vajk külső parancsot teljesített, a német császár vagy a római pápa forgatókönyve szerint hajtotta végre a rendszerváltozást, zárta internálótáborokba a régi hagyomány képviselőit, s a hagyomány megtagadásával a magyar történelem negatív figurái között az első helyet sikerült kivívnia.

A vitát eldönteni nem, csak lezárni lehet. A döntés kétségtelenül paradox volt, de hogy a magyarság megmaradását szolgálta, arra bizonyosság a középkori magyarság, pontosabban a Magyar Királyság története.

Árpádházi Szent István természetesen parancsot teljesített, a hit, a lélek parancsát teljesítette. Amit tett, a lelke üdvösségéért tette, és evvel mintául szolgált, mint ahogy az arisztokrácia gyarlósága ellenére is teljesítette ezt a kötelességét. Amíg teljesítette.

A Szent Istváni rendszer működőképesnek bizonyult. A Szent István-i paradoxon ötszáz éven át megtartotta az országot.

* * *

Keresztényé tette? Sokan tagadják, de hogy a pogány (nem keresztény) kultúrájú magyarokat a kereszténység mentette meg, kétségtelen. A XX. század végén gyűjtött népi imádságok – Erdélyi Zsuzsanna könyveire gondolok – különös fényben mutatják ezt a kultúrát. Mintha lenn a mélyben, a lélek mélyében a hit megőrizte volna a ködbe vesző régműltből hozott tartalmakat. A szókinccsalán változott, de a grammatika, az örökölt *bit* nyelvtana (a *bit* örökölt nyelvtana), nyelvhasználata maradt a régi. Búvópatakként rejtve megmaradt a mindig is létező istenkapcsolat, amelyről annak idején az első világháború idején Fülep Lajos adott hírt, és marasztalta el a magyar irodalmat, hogy „a nép vallási génuszának” ábrázolásával adós maradt. „A lélek dolgait csak a lélek ismeri, mert ’a lélek vizsgál meg mindeneket, még az Istennek mélységeit is’ – a nép lelkének mélységeit is. E vizsgáló és megismerő lélek híján hiányzik a magyar irodalomból a nép lelke legmélyebb rétegeinek megragadása egyfelől s az emberi szellem legvégső kérdéseinek vizsgálata, a filozófia és metafizika, másfelől.”

Hogy ez a népi vallásosság mennyiben felelt meg a keresztény egyház hittételeinek, s mennyiben maradt „pogány”, a történeti néprajz, az antropológia vizsgálatának tárgya, mint ahogy az is, hogy a Szent István-i paradoxon milyen veszteséggel járt, milyen értékek – kulturális értékekről van szó – estek áldozatul az életmentés során. A tudománynak ezt kötelessége felmérnie, a nosztalgikus siránkozásnak azonban nem sok értelme van. Nem azért, mert anakronisztikus, hanem mert olyan hiteket, vágyálmokat melenget, amelyek nemcsak értelmetlenek, de István tettének oktalan kárhoztatásával – áttételesen – a jelenkori kibontakozás lehetőségeit is megnehezítik. Azt a hitet sugallják (esetenként programként ki is mondják), hogy gyökeres, mélyreható és *előre tekintő* – bizonyos értékeket is kockáztató – változtatás nélkül is eredményt lehet elérni. Holott csak a csoda, a hihetetlen segíthet rajtunk. Szerencsére minden probléma mélyén ott rejtőzködik az a lehetetlen, az az elfogadhatatlan és értelemmel fel sem fogható, abszurd *paradoxon*, amely magában rejti a megoldást. (Talán így is mondhatjuk: minden probléma magában hordozza megoldási paradoxonát.)

* * *

Négy-ötszáz év, s a történelem súlya alatt a lélek kifulladás. Újra jelentkeznek a szívpanaszok, a lélek nem tudja feldolgozni a történeteket, az eseményekből nem tudja kiszajtolni azt az éltető nedvet, mely a továbbélés legfontosabb feltétele. Nem érti, mi történt vele, nem tudja mit kell tennie, s tévetegen felteszi az utat tévesztettek kérdését: mi történt velünk? Nincs akire vagy akikre felnézzen, nincs arisztokráciája, akiknek a példája utat mutathatna. A mohácsi csatavesztés ennek a lélekvesztésnek csupán realizációja, s nem azért vesztettük el magunkat, mert a török fölénk kerekedett, hanem azért kerekedhetett fölénk, mert előbb már elvesztettük magunkat. A történelem eseményei majdnem minden esetben másodlagosak, az igazi történelem a lélekben, a lelkekben zajlik.

A törökhódítás éveiben vagyunk, az európai lélekkavarban a magyarságot szinte martalékkul dobják (szelídebb megfogalmazásban „martalékkul esik”) a török marká-

ba. A kereszténységében megrokkant Európa képtelen védekezni. Arisztokráciáját és önmagát is elvesztett magyarság léte kerül végveszélybe. Ha belső ellenállása felőrlődik, felolvad abban a nagy kohóban, amelyet az „internacionális” iszlámhívó török birodalom jelent.

És akkor bekövetkezik a csoda. A paradoxon. Ez a félig keresztény, félig pogány, keményfejű, vastagnyakú magyarokból álló társadalom magára ébred, az igazságra szomjas lélek táplálék után néz, s a malom aljában, a kocsmákban nem az izmaelitákat, a csaló lócsiszárokat, a hatalmaskodó urakat szidják, hanem a lelket üdvösségre vezető útról beszélnek. Mindaz a rossz, ami történt, bűneink záloga, a török az Isten büntetése, s ez ellen egyetlen és legfőbb orvosság, ha elhagyva a bálványimádást, az istentelen életet, igaz hitre térnek. Sorra születnek azok a művek, amelyek nemcsak a bajt regisztrálják, hanem kivezető utat, megoldást is ajánlanak, jövőképet kínálnak. Mutatóul csak Magyar István sárvári prédikátor munkáját *Az országokban való sok romlásoknak okairól* írt könyvét említem, és Alvinczi Péter jóval később szerzett *Magyarország panaszainak megoltalmazása* című röpiratát.

Előbb a „csodáról” írtam, amely ebben az esetben nem egyszerű metafora, hanem történelmi tény. Ha a hivatásos történész ezt a szót a tudomány törvényeinek engedelmessé nem is írhatja le, azt viszont a történelemesztika szellemében bevallhatja – mint ahogy meg is teszi –, hogy semmi magyarizációt nem tud adni arra, hogy az 1540-es évek második felében az addig vonakodó köznemesség és parasztság körében miért, milyen hatásra csatlakoznak olyan tömegesen az új eszmékhez, követik és térnek át az új hitre a prédikátorok hatására. Pedig Magyarországon a reformáció idején alig érvényesült a cuius regio, eius religio elve, tehát hogy a földesúr vallását a jobbágyoknak és a tőle függő köznemeseknek is követniük kellett. Ez a „csoda” is a korabeli, életmentő sorsparadoxon része.

Történelmi nyomorúság, felhabzó, máig ható szellemi fellendülés. Nyomdák százai keletkeznek, egymással versengve ontják az olvasnivalót, s ha nem is tud mindenki olvasni, feljegyezték, hogy a kocsmák olykor olvasókörré alakultak. Az olvasni tudó fennhangon olvasott, a szomjas figyelemmel hallgatta. A kolostori iskolákat felváltják és kiegészítik a reformált vallás máig fennmaradt híres kollégiumai. Sosem tapasztalt szellemi fellendülés jellemzi az országot, s olyan értelmiség, szellemi arisztokrácia mutat példát, mint a hallatlan munkabírású bibliafordító Károli Gáspár, a zsolttáros Szenci Molnár Albert, a debreceni Méliusz Juhász Péter, Dévai Bíró Mátyás, Sztárai Mihály és a nemzetközi hírű (egyik munkája Londonban jelenik meg) Szegedi Kis István. Mellettük – és semmiképpen ellenük – itt kell megemlíteni, mint a reformáció „hozadékát”, a jezsuita bibliafordító Káldi Györgyöt, az egyetemalapító Pázmány Pétert, s az ő hatására katolizáló Zrínyi Miklóst, a költőt, a máig ható *Török áfium ellen való orvosság* szerzőjét is (Kodály 1956-ot előkészítő *Zrínyi szózatára* gondolok). A reformáció ugyanis nemcsak megtartó hittel, a kálvinizmussal és a lutheri tanítással ajándékozta meg a magyarságot, de a katolikus egyházat is megújította, új erővel töltötte fel.

A reformáció korát tanulmányozva az az érzésünk, hogy máig az akkor felhalmozott lelki, szellemi erőtartalékokból élünk, azokat éljük fel.

* * *

Annnyival inkább érezhetjük így, mert annak az ötszáz éves történelmi, helyesebben lelki-szellemi periódusnak utolsó korszakát éljük vagy éltük már túl, amely a reformációval és a reformációban szülte újjá a magyarságot. Anélkül, hogy történelmi elemzésnek vetnénk alá, rá kell döbbernünk, hogy értékei, értékítéletei napjainkra csak emlékek formájában élnek. Ennek a korszaknak volt nagy, példát szolgáltató jellegzetes *arisztokratája* Zrínyi mellett és után Bethlen Gábor éppúgy, mint II. Rákóczi Ferenc, a későbbiekben Kölcsey, Széchenyi és Kossuth, hogy csak a legnagyobbakat említsem. A hanyatlás jegyei persze egy idő után jelentkeztek, a korábban szerzett lelki tartalékok lassan felmorzsolódtak, s a XIX. századi Berzsenyi már a hajdan erős magyarról ír. A kuruc-labanc ellentét is megviseli a nemzetet. Herder ezerhétszázhetvenes évek végén írt jóslata – „a magyarok nyelvét, kik a szlávok, németek, vlachok és egyéb népek közt a lakosság csekélyebb hányadát képviselik, századok múltával talán már hiába is keressük” – Damoklesz kardjaként lebeg a nemzet felett, amit csak súlyosbít a XX. század elején két nemzetkarakterológiai fogalom megjelenése, a „civódó magyar” és a Herczeg Ferenc népszerűsítette „turáni átok”.

Kölcseyt már a nemzethalál víziója töltötte el rémülettel, Vörösmarty pedig Szózatában a temetési szertartást is látni vélte.

Ezzel már át is léptünk a jelenbe, és szembesülhetünk a jelenkor tárgyilagos demográfiai gyszejelentéseivel.

* * *

Talán nem marasztalnak el a nemzetgyalázás vétkében, ha bevallom, hogy Vörösmarty és Petőfi egymásba játszó szavaiból kibontakozó nemzethalál-vízió – mikor ünnepeles lassú gyászzenével a nagy halottat a sírba helyezik, s a gyászszertartást megtisztelő milliók könnyes szemén keresztül mi magunk is elsirathatjuk magunkat – inkább felemelő, mintsem elborzasztó. A megrendült önsajnálóban több a vigasztaló belenyugvás, mint a gyászszertartást megzavaró tiltakozás. Ezt a költőien megfogalmazott hagyományt már elfogadtuk, s észre sem vesszük, hogy az érzés mikor bukik át azon a küszöbön, mikor a hagyomány elfogadott végété szelídül.

A téma ugyanaz – pusztulás, nemzethalál –, de mennyivel más a következő mondatok lélektani grammatikája:

„Röviden és szárazon, hogy szól tehát a vitás tétel? A magyar nép pusztul, s ha így megy tovább, belátható időn belül kipusztul. Ne tessék könnyedén legyinteni: ez nem egy ember csodabogara, nem is néhányé, akik talán egymásnak vagy valami „sötét szemléletű embernek” a hatása alá kerülnek – ez *kivétel nélkül mindenki meggyőződése*, aki a magyarság veszélyeztetett vidékein él, vagy ezeket a vidékeket jól ismeri. Mikor azt mondom, 'kivétel nélkül' – értsék szó szerint. Nemcsak mi vagyunk benne, úgynevezett urak vagy elméletgyanús műveltek – hanem maga a nép is. S én ezt tartom itt dön-

tő fórumnak: hogy maga a nép mondta ki és mondja ki a szentenciát, maga a nép tudja, vallja, *belenyugodva* vallja a maga pusztulását.” Vagy:

„Ez a nép igenis tudja a pusztulást, nyitott szemmel látja, de belenyugszik, akarja. Jól akar élni, de az ilyen akarat nem életakarat. *S ezzel eljutottunk a végső kérdéshez: ebben a népben sok helyütt megszűnt a közösség tudata, a nemzeti közösség érzése – de hogy maradhat fenn a nép, a nemzet, tehát a közösség, ha megsemmisül benne mint közösségben az élni, fennmaradni, növekedni akarás? Ha az egyén nem érez kötelességet és felelősséget a közösség, a nemzet iránt?...*

...Értsék meg odafönt, semmivel se kevésbé fontos a lelkek számának apadásánál a lelkek erkölcsi szintjének apadása.”

Ez az érdes hangú prédikátor pedig nem más, mint Zengővárkony egykori református papja, Fülep Lajos. A fentieket mondta és írta 1929-ben és 1933-ban. A baranyai nép pusztulásáról folyt akkoriban a vita, az ormánság katasztrofális demográfiai mutatóiról, az egyke néppusztító, erkölcsromboló hatásáról. Azóta sok minden változott, az ormánsági népszaporulat, helyesebben népfogyás országos méretűvé vált, az egész ország alulteljesíti a katasztrofálisnak ítélt ormánsági adatokat, az egész ország hiperormánsággá változott. Fülep Lajos még arról ír, hogy „a magyarság ma (1929) nyitott sebből állandóan vérző szervezet”, és „minden évben egy egész falu népével megfogy a magyarság, éspedig nem kis faluéval, hanem jókoráéval”. Manapság már tudjuk, hogy minden évben egy kisváros törlődik le Magyarország képzeletbeli demográfiai térképéről.

Ez volna a rettegett nemzethalál? Ez a kiszámítható és figyelemmel kísérhető számtani vagy mértani haladvány, melynek végpontja papíron ceruzával kiszámítható? Maga a népeségfogyás azonban, ahogy a második Fülep Lajos idézetből is nyilvánvaló, csak következmény. A végső ok erkölcsi. A nemzethalált, hasonlóan az emberhalálhoz jól felismerhető és leírható külső jelek kísérik. Az orvostudomány már az ókorban regisztrálta és *facies hippocratica* (hippokratészi arcvonások) névvel foglalta össze és írta le azokat az arctorzulásokat, amelyek a haldoklás folyamatát kísérik.

Egy ilyen – nem éppen tudományos igénnyel készült – *kulturális facies hippocraticát* mutatok be a következőkben.

* * *

„Ki ne emlékeznék Hamlet dán királyfi híres monológjára, amely így kezdődik: *Lenni vagy nem lenni*; kérdések kérdése. Szívét szorító kérdés megállni az élet és halál közötti határon, és várni az elkövetkezőt: az életet vagy a halált.

Ilyen szívét szorító pillanatot élt át a magyar nemzet akkor, amikor 1947. február 10-én aláírta a békeszerződést. Mi következik ebből? Élet vagy halál? Kérdések kérdése!

Most eldől, lesz-e még magyar nemzet a világon, vagy pedig megindul az az óriási felszámolás, amit a történelem *nemzethalálnak* nevez. Az ilyen nemzethalál fokozatos szétesésben szokott megnyilvánulni. Először megbénul az a nagy erkölcsi és szellemi erő, amely egy történelmileg adott népcsoportot *nemzetté* szervez, azaz öntudatos, szabad akaratú, tiszteletet parancsoló kollektív személyiséggé. Azután meglazulnak

azok a lelki kapcsolatok, amelyek egy ország lakóit a *nép* élő egységébe fűzik. Az emberek nem vállalják a népükkel való közösség terheit, nem értékelik ennek a közösségnek becsét, nem gyönyörködnek önnön népük jellemző vonásaiban, s nem élnek a néplélek teremtette életformák áldásaival. Ajkukon megromlik a nyelv muzsikája, gyermekálmaik költészetéből elszáll a népköltészet vadgalambja, nem telik kedvük a nép hasznos vagy mulatságos alkotásaiban. Utolsó lépés az, amikor szegyenkezve hordozza nemzeti és népi jellegét, s legfőbb célja, hogy mások is elfelejtsék, és ő is elfelejtse. Ha teherképpen és szegyenkezve hordozzuk azt, hogy magyarok vagyunk, a nemzethalált semmi fel nem tartóztathatja.

A nemzeti lét kérdése a mindenkori nemzedékre nézve az egyéni lét kérdése is. Ha maga a nemzet beteg, hiába dolgoznak a polgárai: ha a közélet megromlott, a békétlenség átmegy a társadalom minden porcikájába; ha a közéletet erkölcsi kór pusztítja, megromlik az egyesek erkölcsi érzéke is. Az emberek egyre kevesebbet dolgoznak, aki dolgozik is, hiába dolgozik. Az emberek nem segítik, hanem akadályozzák egymást, s mindenki mindenkinek ellenségévé, áldozatává vagy cinkosává válik. Minden egyéni kérdésünk összetorlódik a nemzeti lét kérdésében, s a szerint igazodik, hogy Magyarország az élet kapuján lép-e át, vagy a halál kapuján. Mi együtt állunk és együtt esünk, együtt élünk és együtt halunk, mert egyetlenegy élő alkotás vagyunk Isten kezében: a fazék csak a maga egészében fazék, a részeiben már haszontalan cserép.

A nemzeti lét kérdése erkölcsi kérdés. Erkölcsi kérdés a gazdasági élet, mert függ a munkától, a fogyasztástól, a megbízhatóságtól; a szorgalom, becsület, egyszerűség megannyi erkölcsi tulajdonság. Erkölcsi kérdés a helyes politika is, mert igazságérzettől, jóakarattól, megbízhatóságtól, szerénységtől és becsületérzéstől függ. Egészen erkölcsi kérdés a nevelés kérdése, az a nagy játszma, hogy az új nemzedék különb legyen, mint mi.

Az erkölcsi kérdés Isten-kérdés. Nincs ezen a földön semmiféle szenvedély, ihletés, amelyik erősebb lenne, mint amelyet az élő Isten személyes hatása ad. Az Isten-kérdés a Krisztus-kérdés. Jézus Krisztusban a vele való élet közössége által termi meg szívem azt az engedelmisséget, amelyben Isten törvénye élethivatásommá, parancsa rendeltetésemmé válik. Olyan rendeltetésemmé, amelynek betöltésével érzem magam a legszabadabbnak, legegységesebbnek, és legboldogabbnak.”

* * *

A szöveg nem kíván kommentárt. Hatvanegy évvel ezelőtt írták, s akkor – 1947. február 16-án mondta el a rádióban Ravasz László, a magyar református egyház 1945 után sokat támadott és rövidesen elhallgattatott püspöke. A szöveg rövidített, a teljes az 1988-ban, Bernben kiadott *Ravasz László: Válogatott írások, 1945–1968* című kötetben olvasható.

* * *

Vajon kinek jutna ma, 2008. február 10-én eszébe, hogy annak a párizsi békeszerződésnek az aláírására emlékezzék, amely „Trianont” megismételte azzal a súlyosbítással – Horvátjárfalu, Oroszvár, Dunacsún magyar falvak elcsatolásával –,

amely lehetővé tette, hogy elorozzák tőlünk a Dunát, és áthelyezzék a megváltozhatatlannak nyilvánított trianoni határokat?

Senkinek!

Ez az egyértelmű, lakonikus válasz.

1947-ben azonban, közelgő lefejeztetése előtt, a szellemi arisztokrácia egyik képviselője (akinek eltávolítását elvakult gyűlöletükben, ostoba módon azok is szorgalmazták, sőt követelték, akiknek a magyar érdekeket körömszakadtig védeniük kellett volna) a lelkiismeret parancsának engedelmessé vált, mikor megszólalt, és elmondta, hogy ezzel a diktátummal a magyarság újra a *lenni vagy nem lenni* választójta elé került. A kérdésre válaszolni kell, és az, ha a kérdezőnek betömik a száját, nem válasz. Pedig ez történt. Mikor a nemzet kilenc évre rá felemelte fejét, s néhány napra kiegyenesítette a gerincét, rátapostak, s a kettős Trianon kitervelői a kisujjukat sem mozdították, s hogy békén maradjunk, majd negyven évig dagonyázhattunk a Kádár-féle pocsolyapolitika lelket torzító langyos sarában. Trianonról közben szó sem esett, vagy ha igen, csak azért, hogy növeljék szégyenünket. A büntudat léleksorvasztó gerjesztésével és a viszonylagos jólét (a „legvidámabb barakk”) megteremtésével demoralizálták, kötötték gúzsba a társadalmat. Közben természetesen arról is gondoskodtak, hogy perekkel, gyilkosságokkal, emigrációba kényszerítéssel megszabaduljanak attól a példamutató társadalmi rétegtől, amelyet szellemi arisztokráciának neveztem.

* * *

Mit tudott Trianonról – erről a megoldatlan szociális kérdésekkel egybebogozott történelmi abszurditásról – a magyar társadalom egésze a kommunista diktatúra bukása, azaz ahogy mondani szokás, a rendszerváltozás előtt?

Semmit!

Legfeljebb azt, hogy a Horthy-korszakban *Nem! Nem! Soba!* volt az eléggé el nem ítélt revízió velejéig irredenta jelszava, és azt, hogy *Csonka Magyarország nem ország! Egész Magyarország mennyország!* És ami ebből következik, hogy Trianonnal foglalkozni valami eredendően reakciós, de mindenképpen provinciális dolog, nem is veszéltelen, mert aki Trianont emlegeti, arról rövid időn belül amúgy is kiderül, hogy a Horthy-rendszert kívánja vissza.

Mit tudott a rendszerváltozás után? Mondjuk, az az „elit”, a kiválasztottak gyülekezete, amely szabadon és „demokratikusan” választott képviselőként a magyarság egészét reprezentálta a Parlamentben?

A semminél valamivel talán többet, de mikor a harmadik magyar köztársaság ugyancsak szabadon választott kormányelnöke június 4-én megemlékezett az 1920-ban aláírt trianoni békeszerződésről, a képviselők egy tudatlanságukra büszke csoportja tiltakozásul szégyenszemre, de emelt fővel kivonult a teremből. A példaadó politikai „elit” képviselői!

Mit tudtak ezek, de nemcsak ők, hanem a kádári oxigénhiányos években felnövekedett vagy ez idő alatt elbutított, elbutult társadalom arról, hogy milyen háttéralkuk eredménye, évszázados és azóta sem lezárt nagyhatalmi rivalizálás gyümölcse volt a békediktátum? Hogy milyen megalázóan bántak a békeküldötteinkkel, hogyan söpörték

le meghallgatás nélkül érveinket, milyen felelőtlenül hozták meg döntésüket ezek a sírjukban is megátkozott gazok? Mert ők hozták ránk az igazi Rémet. A gyalázat tüzes trónjára ültették az országot, és biztatásukra az egykori sorstársai a trónra ültetett áldozat húsából akkorát kanyaríthattak ki, amennyit éppen a megrészegült lakoma diktált. Kezétől, lábától megfosztott, ezer sebből vérző csonk maradt Magyarországból. Ezt a csonkot, gyalázatukra, még a szégyen keresztjére is feszítették. Ez volt Trianon, és erről kellett hallgatnunk, erről volt tilos beszélni, és erre nem akartak emlékezni azok a képviselők, akik kivonultak az ülésről. És most utólag talán azt az elégtételt is megadhatjuk nekik, hogy ők voltak azok, akik őszintén cselekedtek, azt tették, amire az iskolájukban tanították, és talán jól is tették, amit tettek, hadd lássa ország-világ, hogy buktunk el abban a nagy játszmaiban, amit nevelésnek hívunk. Ez a kivonulás évtizedek múltán is főbe kólint bennünket. Van mire feleszmélnünk.

* * *

Hol van a mi Katynunk? Hol van a mi egyetemes igazságunk, a mi lelkeket felrázó tragédiánk? Amely erőt ad, amely maga is vád, számonkérés, öntudatos dac, ellenségeinket keserítő remény, de mindene fölött és mindene előtt az igazság ereje és a jövő biztonsága?

Hol van a mi Katynunk, kérdeztem. A válasz nem kétséges.

Trianon.

Ha egy közösség elveszti egyharmadát, a maradék kétharmad léte is veszélybe kerül. Ha nem vállal vele sorsközösséget, a maradék közösség is széthullhat, erkölcsi léte, fennmaradása kérdésessé válik. A vétkes cserbenhagyás nemcsak azt pusztítja, aki elszenvedi, azt is öli, aki elköveti. A Trianon-problémát (nyilván a körötte kavargó egyéb társadalmi bajok miatt) a két háború közt sem tudták megoldani. Ha nem is néztek a mélyére, de legalább nem hazudták le. Ami utána következett azt még menteni sem lehet. És már szinte magában ez a véték is elég, ha az országokban való sok romlásoknak – például a népességfogyás, az erkölcsi értékek tagadása – okát keressük. Ami negyvenöt után a magyarság testéről leszakított országrészekkel történt, ahogy ezeket a (erkölcsöktől teljesen megtisztított) politika kezelte, az még magyarázható is. De ami a lelkekben végbement, annak szégyenpoharát december 5-én fenéig ürítettük.

Igaz, vaskos, megfizethetetlen árú könyvek is megjelentek Trianonról, de a tudatlanság változatlan. A betű betű marad, s Trianon tragédiája nem vált megrendítő élménnyé, pedig csak akkor láthatjuk Európa igazi arcát, helyünket Európában, ha tisztáztuk ezt a kérdést. Mert Trianont Európától kaptuk, s számunkra Európát Trianon minősíti.

Egy érzékeny szociológus – ezt sem szabad letagadni – több kötetnyi interjút készített a Trianon-élményről, de ez sem vált felrázó igazsággá. Igen jellemző – és ezt elszomorító büszkeséggel írom –, hogy ennek a szociológusnak Magyarország csak második, választott hazája. Szidiropulosz Archimédésznek hívják, s őt épp az értetlenség, a tragédia iránti hivatalos és kanonizált közömbösség tett Trianon-szakértővé. (Az elmúlt évtizedekben talán csak ebből az azonosuló távolságból lehetett valóságnak látni a valóságot.)

A káromkodás, a szitok és a cinikus hallgatás közt, úgy látszik, nincs átmenet vagy összebékülés. A lehetetlent képtelenség a valósághoz szelídíteni. A Trianon-kérdés ága-boga megoldhatatlan.

Jelenlegi nyomorúságunknak éppen ez a lehetetlen, ez a paradoxon, ez a csoda lehet a nyitja. Ha szembe merünk vele nézni, ha Trianont a közös, elementáris élmény rangjára tudjuk emelni. Akkor a közös fájdalom megteremtheti azt a szolidaritásláncot, amely minden közösségnek, a nemzetnek is lényege. Ez lehetne a magyarság számára az a szilárd, kimozdíthatatlan történeti pont, amelyre támaszkodva ki tudná sarkaiból fordítani a közömbösségben fuldokló világunkat. Csakhogy ahhoz magunkévá kell tennünk, meg kell ismernünk, fel kell derítenünk a történeti *igazságot*, még akkor is, ha az másoknak, Trianon haszonélvezőinek nincs éppen ínyére. Az egyenes, számon kérő, olykor talán kegyetlen, de a minket is meggyöttrő igazsággal mi erősödünk. Végtelen panasz helyett elsősorban saját hibáinkra kell rádöbbenünk.

Trianon *revízióra* szorul, a mi igazi revíziónk szembesülés az igazsággal. A külső, történeti és a belső, lelki igazsággal egyaránt.

Hogy ez lehetetlen?

Épp ezért!

Megcsonkítatásunk – országhatárookban megjelenő, lélektorzulásokban mutatkozó csonkaságaink – könyörtelen számbavétele, a termékeny, erőt adó revízió, és ez jövőképet, perspektívát is ad, egy nemzetprogrammal is felér.

A Trianon előtti Ady a mi korszakunk magyarjaihoz is szól, mikor ezerfelé szabdalt, a „turáni fátum” gyötörte önmagával vitázik:

Halj meg már bennem, te civódó magyar,

.....
Nézzek immár nagyobbakra is.

* * *

A magyar világ nagy betegsége (problémája) a megoldatlan Trianon-kérdés és az értékválságot, erkölcsi válságot generáló szolidaritáshiány.

Trianon felrázó botrányában, a közös fájdalom egyesítő élményében kell megtisztulnunk, s a civódó magyar helyett fel kell nevelnünk magunkban a magasabbra tekintő nemzetegyesítő szolidaritást.

Ha már itt a cél és itt a program, akkor majd támadnak olyan szellemi-lelki arisztokraták is, akik példát mutatnak, akiket érdemes követni, akik nem vagyonuk gyarapításával törődnek, akik számára legfontosabb a közösség java, a lelkük üdvössége.

Hogy mindez a lehetetlennel határos?

Meglehet, de bennünket az elmúlt évezredben is mindig a lehetetlen, a csoda mentett meg. A megszenvedett, „nagyobb” tekintő élet csodája.

Ámen... Ámen... Úgy legyen!